

Głombik, Czesław

Z historie polských setkání s Janem Patočkou : o sblížení, přátelství a paměti v těžkých dobách

Studia philosophica. 2010, vol. 57, iss. 1, pp. [47]-58

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115511>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

CZESŁAW GŁOMBIK

Z HISTORIE POLSKÝCH SETKÁNÍ S JANEM PATOČKOU

O sblížení, přátelství a paměti v těžkých dobách

Fenomenologie prošla v Polsku ve 20. století třemi vývojovými etapami. Hranice mezi nimi jsou konvenční, i když zároveň výrazné. Je to dáno tím, že je určují události, jež mají pro filozofii vnější charakter. Hranici první etapy určila první světová válka, hranice druhé etapy je spjata s meziválečnými lety a třetí etapa zahrnuje druhou polovinu minulého století a sahá až k naší současnosti, přičemž delší doba jejího trvání a vnitřní různorodost jejích proměn svědčí spíše o pouhém orientačním charakteru časového rámce, do něžž byla tato etapa vepsána. Historie těchto tří etap je neoddělitelně spjata s osobou Romana Ingardena (1893–1970), jeho univerzitním studiem a cestami, s vědeckou a pedagogickou prací, vydanými díly, výsledky jeho bádání a vysokou pozicí, kterou si vydobyl v mezinárodním fenomenologickém hnutí.

Méně známou a každopádně nedostatečně zohledňovanou skutečností je však fakt, že ve dvou posledních fázích historie polského fenomenologického myšlení byl přítomen také Jan Patočka (1907–1977). Tato přítomnost nebyla jen důsledkem příležitostného uvádění Patočkova jména, ale projevovala se rovněž skrze jeho rané práce a především osobní styky a korespondenci se sice nemnohými, zato významnými postavami polské poválečné filozofie. Je zapotřebí, aby polská historicko-filozofická literatura přiblížila současným generacím tuto počáteční setkání s Patočkou, a to jak ta, která se odehrála před počátkem druhé světové války, tak i ta ze třetí čtvrtiny 20. století. Jde totiž o léta, v nichž Patočka vzbuzoval v Polsku velký zájem jako filozof, a to jako filozof oddaný šíření fenomenologie. Již od prvních kontaktů sledovali v Polsku Patočkovu filozofické myšlení, odvolávali se na jeho činnost v pražském filozofickém prostředí a na jeho jazykovou kompetenci (uměl polsky). Sblížení zcela jistě usnadňovala Patočkova orientace v situaci tehdejší polské filozofie. Díky VIII. mezinárodnímu filozofickému kongresu, který jednal v roce 1934 v Praze, se Patočka setkal nejen s čelnými představiteli Lvovsko-varšavské filozofické školy,¹ ale seznámil se i pří-

¹ Srov. J. Patočka, Osmý mezinárodní filozofický kongres v Praze (2.–7. IX. 1934), *Nové školy* 8, 1934, č. 2–3, s. 53.

mo s Ingardenem.² To vše obohacovalo a ve filozofickém smyslu prohlubovalo polské vnímání intelektuální složky Patočkovy osobnosti. Vždyť Patočka svým výkladem fenomenologie vybízel nejen k jejímu poznávání, ale také k tomu, aby jí byly kladeny a s její pomocí řešeny nové otázky, otázky překračující klasické formulace z díla Edmunda Husserla (1859–1938) a přesahující do sféry filozofie „přirozeného světa“, filozofie kultury, smyslu dějin.

V posledních desetiletích, tj. v minulosti, která je pro mnohé z nás zároveň individuálně prožitou zkušeností a ve které byl v Polsku poprvé možný svobodný kontakt s Patočkou a jeho filozofickými díly, začaly být v jeho obrazu šířeném polskými časopisy, slovníkovými a encyklopedickými díly i v jeho osobních osudech, uzavřených tragickou smrtí, zdůrazňovány jiné hodnoty. Patočka se stal ztělesněním nejlepších tradic demokracie a touhy po svobodě, jaké byly v české kultuře přítomny. Získal pozici prvořadé intelektuální a morální autority stavějící se proti marxistické indoktrinaci a bojující proti komunistickému politickému zřízení. Symbolický a současně společensky aktivizační aspekt byl připisán občanskému manifestu, jehož byl Patočka spoluvůrcem a jedním z mluvčích a na jehož obranu veřejně vystoupil ve svých posledních projevech a člancích. Problémem však je, že takovými sděleními často vše končilo. Obraz Patočky jako filozofa, který měl přátele také mezi polskými filozofy, byl jakoby překryt.

Kontakty Poláků s Patočkou byly zahájeny záhy.³ Jejich iniciátorem byl v polovině třicátých let Tadeusz Kroński (1907–1958), jenž získal základy filozofické přípravy na Varšavské univerzitě díky kontaktům se dvěma profesory: historikem filozofie a teoretikem a historikem estetiky a umění Władysławem Tatarkiewiczem (1886–1980), u nějž v roce 1934 získal magisterský titul z filozofie, a Zygmunt Lempickým (1886–1943), germanistou, teoretikem literatury a filozofem kultury.⁴ Ke Krońskému se záhy připojila Irena Krzemicka (1915–1974). Dvouoborové studium absolvovala ve Lvově na Univerzitě Jana Kazimierza. Do klasické filologie ji zasvěcoval vynikající badatel antiky a zároveň vědec se širokým spektrem humanitních zájmů Ryszard Gansiniec (1888–1958), kdežto s filozofií se seznamovala pod vedením Romana Ingardena, tehdy čerstvě povoláného na Lvovskou katedru filozofie. Poté, co se přestěhovala (spolu s rodinou) do Varšavy, se Krzemicka připojila k filozofickému semináři vedenému Tatarkiewiczem a zde se již na prvních setkáních seznámila s Krońským, svým budoucím

² Srov. S Janem Patočkou o filozofech a filozofii, *Filozofický časopis* 55, 2007, č. 3, s. 350. Jde o nové vydání rozhovoru, který byl poprvé publikován při příležitosti Patočkových šedesátých narozenin – viz *Filozofický časopis* 15, 1967, č. 5, s. 585–598.

³ Podrobněji jsem o nich hovořil během jednání mezinárodní konference v Košicích před skupinou českých, slovenských a polských filozofů. Srov. Cz. Głombik, Patočka a Kroński – rané filozofické štúdia a fenomenologické zblíženia, in V. Leško – P. Tholt (eds.), *Hegel v kontextoch Heideggerovej a Patočkovej filozofie. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae*, 5 (v tisku).

⁴ Srov. biografická hesla T. Krońského: Cz. Głombik, Tadeusz Juliusz Waclaw Kroński, in J. Gabriel (ed.), *Slovník českých filozofů*, Brno: MU 1998, s. 313; viz též M. Buško, M. Tadeusz Kroński, in W. Mackiewicz (ed.), *Polska filozofia powojenna* III, Warszawa 2005, s. 145–148.

mužem. Jejich láska se ukázala být trvalou a šťastnou. Od listopadu roku 1939 pokračovali ve stycích s Patočkou již společně – byly to kontakty Tadeusze a Ireny Krońských.⁵

Vztahy Krońských s Patočkou přestály nejtěžší zkoušky válečných let i poválečných peripetií. Čas dřívější svazky pouze posiloval a dával jim stále více povahu srdečného přátelství. Po smrti Krońského udržovala tyto přátelské vazby s plnou oddaností Irena Krońska a Patočka toto přátelství opětoval. Ve svých stycích s Patočkou nezůstala Krońska osamocena. Patočka mezi polskými filozofy nejen budil zájem a získával jejich uznání, ale také upevňoval nové kolegiální vztahy především k osobám, jež patřily ke kruhům blízkým Krońským. Se samým T. Krońským pojila tyto osoby odborná spolupráce, každodenní kontakty na akademické půdě, soukromá setkání a rozhovory a také něco, co lze i přes generační rozdíly nazvat opakujícím se typem ideového rodokmenu a dozrávajících ideových proměn. Nejprve, avšak naštěstí jen dočasně, byl pro ně charakteristický společně sdílený aktivismus marxistických neofytů, později prohlubující se filozofický a politický revizionismus, jenž sahal až k samým základům marxistického zřízení, které bylo v Polsku vytvořeno. Ať už si o polské cestě změn a přelomových momentů v politice myslíme cokoli, nelze nesouhlasit s názorem, že mimo jiné zásluhou těchto lidí, jejich smělých myšlenek, jimi vyvracených mýtů a vzbuzovaných nadějí se v Polsku rodil étos společenského protestu a vytvářela se nová a mladá opoziční intelektuální elita.

V tomto okruhu lidí, v atmosféře filozofických hledání, ideového neklidu a postupné demontáže marxistické ortodoxie se rodily stále těsnější přátelské vazby mezi Patočkou a Leszkiem Kołakowským (1927–2009) a Bronisławem Baczkiem. Tyto vztahy se rychle upevňovaly a již na prahu roku 1959 se projevíly publikováním prvního Patočkova článku v polském časopise.⁶ Bylo by vhodné připomenout několik podrobností týkajících se této publikace. Článek se zabýval problémem teorie vědy u Bernarda Bolzana (1781–1848). Patočka tento text pronesl během konference Filozofického ústavu Československé akademie věd, věnované tématu *Filozofie v dějinách českého národa* a konané v dubnu 1958 v Liblicích. Mezi zahraničními hosty byl přítomen Kroński, jenž přesvědčil Patočku, aby text přednášky zpřístupnil polským čtenářům. V žádném případě však nešlo o podrobnou analýzu Bolzanových metafyzických názorů či průkopnických myšlenek v oblasti logiky a matematiky. Takové rozborů vystoupení na konferenci obsáhnout. Můžeme předpokládat, že Krońského nejvíce zaujal Patočkův pokus ukázat Bolzanovo místo v dějinách filozofie. Tento pokus musel totiž vést k určení Bolzanovy role ve filozofii zemí habsburské monarchie, jeho

⁵ O I. Krońské psali ve formě vzpomínek: T. Kotarbiński, Irena Krońska, *Twórczość* 30, 1974, č. 4, s. 151; Z. Kuderowicz, Pożegnanie Ireny Krońskiej, *tamtéž*, s. 151–152; I. Dąbska, Irena Krońska, *Tygodnik Powszechny* 28, 1974, č. 6.

⁶ Srov. J. Patočka, Bolzano a problem teorii nauki, *Studia Filozoficzne*, 1959, č. 1, s. 170–188. Český originál Patočkova článku „Bolzanovo místo v dějinách české filozofie“ vyšel in *Filozofie v dějinách českého národa. Protokol celostátní konference o dějinách české filosofie v Liblicích ve dnech 14.–17. dubna 1958*, Praha: ČSAV 1958, s. 111–123.

vlivů na Vídeň, na Franze Brentana (1838–1917), což zase přímo vybízelo k hledání historicky hlubších pramenů, jež utvářely filozofické myšlení Brentanových žáků včetně Kazimierze Twardowského (1866–1938), a to zvláště v jeho raném období. Twardowski je nikoli neprávem považován s ohledem na svou habilitační práci (*Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen. Eine psychologische Untersuchung*, Wien 1894) za prvního, a vezmeme-li v úvahu také vystoupení Husserlovo, pak za jednoho z prvních badatelů, kteří prolomili mlčení kolem Bolzanových děl a objevili je pro tehdejší logiky a teoretiky základů matematiky. Pro polského historika filozofie, který byl v Liblicích jako host, to byly cenné návaznosti, jež navíc teprve čekaly na svůj precizní výklad. Bolzano byl v Polsku téměř neznámý. Nemnohé studie, které mu byly věnovány, pojednávaly o otázkách tematicky úzkých, specializovaných.⁷ Na první polský překlad některého z Bolzanových děl jsme si museli ještě několik let počkat: z jeho velkého odkazu byla vydána pouze práce o paradoxech nekonečna.⁸

Patočkův článek přeložil Kroński. Byl to nejen poslední text, na němž pracoval, ale současně i rukopis, který uzavřel celé jeho dílo. Za šest týdnů od návratu z Československa Kroński ve Varšavě umírá. Článek byl vydán v tehdy nově založeném periodiku *Studia Filozoficzne*, jehož šéfredaktorem byl, bohužel příliš krátce, Kołakowski. Publikování polského překladu článku udělalo Patočkovi radost. Provedení překladu i tisku textu bylo bezchybné. Tento článek nesl sice nepsanou, avšak pro úzkou skupinu Patočkových přátel přece jen jednoznačnou stopu – dovoloval totiž myslet na Kronského jako na jeho překladatele, jehož příjmení nebylo v textu uvedeno. Navzdory tomu, že Patočka, perfekcionista v požadavcích na sebe sama, byl připraven nalézt ve vlastním textu jisté nedokonalosti, přijal separáty zasláné redakcí časopisu *Studia Filozoficzne* s opravdovou radostí. V dopise Ireně Kroňské uvádí: přesto, „že jsou patrná slabá místa této práce, mám ji rád, protože měla to štěstí, že se líbila našemu nezapomenutelnému Tadeuszovi, kterému vděčím za její publikování v polštině. Přijměte, prosím, drahá paní, jménem Vašeho muže srdečné poděkování“.⁹

⁷ Jednalo se o články logiků spjatých s Katolickou univerzitou v Lublinu. Srov. A. Korcik, Pojęcie wywodu interferencyjnego u Bernarda Bolzana, *Roczniki Filozoficzne* 5, 1957, č. 2, s. 17–26; srov. též L. Regner, Aksjomaty nauk apriorycznych według Bernarda Bolzana, *tamtéž*, s. 137–149.

⁸ Srov. B. Bolzano, *Paradoksy nieskończoności* (př. Łucja Pakalska), ed. T. Czeżowski, Warszawa: PWN 1966.

⁹ Archiv Jana Patočky v Praze (dál jen AJP). Korespondence s Irenou Kroňskou. Dopis J. Patočky I. Kroňské datovaný v Praze 19. 6. 1959. V Praze jsem použil francouzské originály Patočkových dopisů Kroňské, které mi s plnou důvěrou a ochotou zpřístupnil tehdejší ředitel Filozofického ústavu Akademie věd České republiky PhDr. Josef Zumr. Období přelomu devadesátých let minulého století bylo dobou mých dodnes pokračujících intenzivních styků s českými centry filozofického bádání v Brně, Praze a především v Olomouci. Seznámil jsem se s mnoha českými filozofy, mezi nimiž jsem našel laskavé kolegy a oddané přátele. Osud mi dopřál potkat na svých českých cestách také dr. Zumra, jemuž u vědomí toho, za jak mnoho mu vděčím, děkuji za mnohokrát prokázanou pomoc a přátelský zájem.

Podobně nenadále se ve Varšavě objevil nápad pozvat Patočku do polského hlavního města. Již jen fakt, že se taková nabídka objevila, Patočku velmi potěšil. Tato iniciativa se zrodila, jak se můžeme domýšlet, v první polovině roku 1960. V srpnu téhož roku na ni totiž Patočka navazuje v dopise Kroňské: „Jistě si dovedete představit, jak velmi jsem Vám vděčný za perspektivu, kterou přede mnou Vy a pan Baczko otevíráte, perspektivu spatřit Varšavu. Vzájemné ideové svazky, které mezi námi již existují a které by bylo zapotřebí jistě rozšířit a prohloubit, mi velmi leží na srdci.“¹⁰

Realizace tohoto konkrétního plánu však byla obtížnější. Ukázalo se, že byl předčasný. Politické události v zemích východního bloku na konci padesátých let nevyvolaly v Československu trvalé pozitivní změny ve fungování moci a jejích opresivních a represivních složek. Narůstající potíže se objevily také v Patočkově osobním životě. Byly spjaty se zhoršující se dlouhodobou nemocí jeho ženy. Následkem toho se první cesta Patočky do Varšavy uskutečnila až na podzim roku 1967. Patočka se rozhodl doprovázet svou dceru Janu na její nutné cestě do Varšavy. Odtud tedy její čistě osobní charakter a časové omezení. I přes tyto okolnosti Patočka na svůj pobyt v Polsku a na svá varšavská setkání srdečně vzpomínal. Ještě než z polského hlavního města odjel, zanechal Kroňské dopis plný vřelosti a přátelských slov. „Dovolte mi,“ píše, „abych Vám, ještě než opustím toto město, které jsem se naučil milovat díky nezapomenutelným přátelům, řekl, jak jsem byl šťasten, když jsem Vás našel plnou nadšení a odvahy, a že Vám budu navždy hluboce zavázán.“ Za měsíc, již z Bergisch Gladbachu (v sousedství Kolína, kde Patočka pobyl několik měsíců), připojil k zaslaným pozdravům tuto závěrečnou větu: „často mám před očima den strávený u Vás“.¹¹

Příjezd Patočky jako hosta do Varšavy se uskutečnil na počátku června roku 1971. Ukázalo se, že doba této návštěvy byla ještě horší, a to pro všechny, než jak tomu bylo u podobného plánu přijetí Patočky ve Varšavě před deseti lety. V Československu s fatálními následky pokračoval proces vnitřní „normalizace“. Ve Varšavě již nebyli Kołakowski ani Baczko. Kroňska Varšavu neopustila, avšak musela odejít z vydavatelství „Państwowe Wydawnictwo Naukowe“, instituce, v níž po léta úspěšně řídila redakci filozofie a byla tajemnicí redakční rady série *Biblioteka Klasyków Filozofii*, jež se zasloužila o polskou filozofickou kulturu. Represe tedy zasáhly osoby, které měly v tehdejšímu Polsku k Patočkovi nejbliže.

Stále početnější však byla skupina mladých vědců, žáků Kroňského, Baczka a Kołakowského, již byl blízký a čím dál bližší styl pěstování filozofie, jaký vytvořili jejich akademičtí učitelé. Byla to filozofie otevřená, racionalizovaná, myšlenkově citlivá k hodnotám, jejichž negací byla prožívaná skutečnost. Obdobné vzory myšlení tito mladí vědci nacházeli jak ve svém nejbližším okolí u seniorů polské filozofie, tak i v okolí poněkud vzdálenějším. Tímto způsobem došlo k významnému rozšíření filozofických styků s Československem. Objevil

¹⁰ AJP. Dopis J. Patočky I. Kroňské datovaný v Praze 7. 8. 1960.

¹¹ AJP. Dopisy J. Patočky I. Kroňské, první datován ve Varšavě 14. 10. 1967, druhý v Bergisch Gladbachu 20. 11. 1967.

se také dříve nezvyklý zájem o Patočkovy názory a práce. Polští a čeští doktoři a docenti filozofie vzájemně navštěvovali Prahu a Varšavu, dostávali se k novým publikacím, diskutovali, organizovali semináře a konference, recenzovali knihy a seznamovali se s těmi, se kterými se seznámit chtěli. Mezi univerzitami probíhala také dvoustranná stipendijní výměna zaměstnanců. Pražské archivy využívali polští medievisté, styky s Patočkou udržoval Jan Garewicz (1921–2002), v Praze s Patočkou diskutoval Zbigniew Kuderowicz, s Patočkou a jeho rodinou se seznámila Maria Gołaszewska, jejíž první setkání s českým filozofem, spojené s návštěvou jeho bytu, patřilo mezi ta raná. „Bylo to,“ jak uvedla paní profesorka v soukromém dopise, který mi zaslala, „víceméně po našem říjnu.“¹² O možnosti tisku Patočkových článků v polských časopisech se zajímal Marek Siemek, jenž sám přišel s recenzí monografie Milana Sobotky, filozofa a historika úzce spjatého s pražským okruhem Patočkových žáků a spolupracovníků.¹³ Varšavu několikrát navštívil Josef Zumr, Patočkův žák, vzděláním a svými zájmy filozof a slavista, který se velkou měrou zasloužil o československo-polské filozofické styky, započaté v šedesátých letech a stále udržované.¹⁴

Polsko-československým sblížením, především lepší orientaci ve stavu a směrech uskutečňovaného bádání, sloužily mezinárodní formy vzájemných vztahů. Dobré a publikačně zachycené výsledky přinesla společná konference polských, českých a slovenských historiků, uskutečněná v prosinci 1964 ve Varšavě a věnovaná recepci Hegelovy filozofie ve slovanských zemích.¹⁵ Zprávy o jednání konference navazují nejen na hlavní myšlenky všech 16 referátů, ale také podtrhují skutečnost, že jde o vůbec první přímé setkání zástupců ústředních institucí filozofického života v Polsku a Československu, navíc uzavřené rozhodnutím, že se podobné konference, jež umožňují lépe poznat nejen kulturní minulost, ale i filozofickou tradici sousedních slovanských zemí společně s jejich osobitými a často také příbuznými směry živého myšlení, budou uskutečňovat i nadále.¹⁶

¹² Říjen – pazdziernik 1956, události, které vedly k nástupu W. Gomułky do čela Polské sjednocené dělnické strany a přinesly částečnou liberalizaci polských poměrů.

¹³ Srov. M. Siemek, Człowiek, praca i samowiedza (rec. knihy M. Sobotky *Člověk a práce v německé klasické filozofii*, Praha: NPL 1964), in též, *W kręgu filozofów*, Warszawa: Czytelnik 1984, s. 139–143. Zásadní Sobotkova idea interpretující německou klasickou filozofii skrze kategorii práce, kterou však ukázal v historických souvislostech a v návaznosti na filozofické názory nejen Hegela, ale také Fichteho a Schellinga, byla v Polsku vyložena v jiných studiích tohoto autora ve sbornících *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* (1979, 1986, 1995). Siemek byl pro zpřístupnění Sobotkovy knihy v polském překladu, a to „v nejbližší budoucnosti“. Okolnosti však způsobily, že byla vytištěna pouze tři samostatná pojednání, která jsou však vzájemně spjata. Dvě z nich byla vydána v polštině v překladu Jana Garewicze.

¹⁴ Srov. J. Zumr, Rozdział z polsko-czeskiej współpracy w filozofii, *Edukacja Filozoficzna* 29, 2000, s. 391–395.

¹⁵ Všechny referáty obsažené v programu konference byly publikovány v němčině v knize *Der Streit um Hegel bei den Slawen*, věd. red. Karel Kosík a Josef Zumr, eds. Jan Garewicz a Irena Michňáková, Praha: ČSAV 1967. Referáty polských autorů byly vydány také v práci *Polskie spory o Hegla 1830–1860*, Warszawa: PWN 1966.

¹⁶ Srov. J. Zumr, Hegel a Slované, *Filozofický časopis* 13, 1965, č. 2, s. 398–402; viz také

O V. mezinárodním kongresu Hegelovy společnosti, jenž se konal v srpnu roku 1964 v Salcburku, informoval polské čtenáře Patočka. Kongres se věnoval estetické problematice a v jeho průběhu se s Patočkou seznámil prof. Stefan Morawski (1921–2004). Patočka i Morawski patřili na kongresu k přednášejícím. O výsledcích tohoto mezinárodního setkání však v polském odborném časopise informoval Patočka. Jeho text byl publikován v periodiku *Studia Estetyczne*, které vedl a o rok dříve založil Morawski. Tento článek nebyl jen typickou zprávou o konaném kongresu. Převažovala v něm kritická reflexe, společné promyšlení témat, která může z Hegelova díla vyvodit současnost pod podmínkou, že se dokáže při jeho akceptaci osvobodit od dogmatických pojetí. Připomeňme: šlo o druhý Patočkův text, který byl v polském překladu, tentokrát z podnětu Morawského, publikován v polském časopise.¹⁷

Kontaktům s Patočkou přály v polských podmínkách náklonnost a zájem prof. Tadeusze Kotarbińskiego (1886–1981) o záležitosti spolupráce mezi polskými, českými a slovenskými filozofy. Tento zájem se nezakládal na žádné momentální zvědavosti nebo přechodných sympatiích. Konkrétně v případě Patočky byla profesorova rychlá reakce na prahu sedmdesátých let výrazem protestu proti šikanování, kterého se český režim dopouštěl vůči pražskému filozofovi. Kotarbiński promlouval z pozice zkušeného profesora nejvyšší intelektuální a morální kvalifikace, jenž se prostřednictvím hlásaných idejí svobodného odvážného a odpovědného myšlení a propagovaných vzorů chování, jež se odvolávají na soud svědomí, obracel na všechny ty, kterým byly takové názory a hodnoty blízké. Kotarbiński byl přesvědčen, že jde o úsilí hluboce uvědomované v kulturách slovanských národů. Sblížení Slovanů tedy považoval nejen za možné, ale také za potřebné a hodné praktických kroků. Můžeme jen připomenout, že již v raném období svého profesorského působení navázal Kotarbiński srdečné vztahy s českým filozofem Karlem Vorovkou (1879–1929). Na Vorovku udělaly dojem úspěchy varšavského filozofického života i jeho tempo. Jeho návštěvy nad Wislou včetně účasti na II. polském filozofickém sjezdu v roce 1927 mu umožnily seznámit se s širším okruhem polských filozofů, přičemž emocionálně nejtěsnější vazby jej spojovaly s Kotarbińským. Kolegiální kontakty se rychle proměnily v přátelství. Právě Vorovka přišel s iniciativou pozvat Kotarbińskiego do Prahy ke dvěma přednáškám z oblasti logiky. V návrhu adresovaném vedení Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze argumentoval takto: „Prof. Kotarbiński uveřejnil cenné studie z logiky induktivní, zejména o Francisu Baconovi, a z logiky deduktivní kritické články týkající se matematické logiky. Zná výborně varšavskou školu logistiků a může podati nestranný obraz o jejím vývoji. Kromě toho ve funkci tajemníka druhého kongresu polských filozofů se osvědčil jako

R. Panasiuk, Polsko-czechosłowacka sesja naukowa poświęcona recepcji filozofii Hegla w krajach słowiańskich, *Ruch Filozoficzny* 24, 1966, č. 3–4, s. 301 (zpráva se týká jen referátů pronesených během jednání).

¹⁷ Srov. J. Patočka, Międzynarodowy Kongres Hegłowski, *Studia Estetyczne* 2, 1965, s. 107 až 112.

výborný organizátor vědeckých styků mezi slovanskými národy.¹⁸ Fakulta tento návrh jednohlasně přijala a akceptovalo jej i Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze. Jeho realizaci bohužel znemožnila neočekávaná předčasná smrt Vorovky. O několik let později publikoval Kotarbiński v Praze článek podávající obraz současné polské filozofie. Ačkoli byl článek publikován v němčině ve *Slavische Rundschau*, šlo přece jen o časopis vydávaný v hlavním městě Československa, který měl v Praze své přirozené společenské zázemí a velkou tradici ve slovanském hnutí.¹⁹

Návštěva Kotarbińského v Praze se uskutečnila na podzim roku 1959. Doba byla zcela odlišná než ta, v níž se přátelil s Vorovkou. Kotarbińského zvaly jiné instituce a on sám již nebyl jako předseda Polské akademie věd, jímž byl po dvě volební období v letech 1957–1962, vázán povinnostmi profesora Varšavské univerzity. Seznámil se také s novými lidmi a poprvé se přímo setkal s Patočkou. Oficiální program návštěvy byl bohatý: Kotarbińského spolu s manželkou prof. Janinou Kotarbińskou (1901–1997) přijal předseda Československé akademie věd prof. Zdeněk Nejedlý (1878–1962), 26. listopadu 1959 přednesl Kotarbiński v Akademii věd přednášku *Cíle praxeologie*,²⁰ dále polští hosté navštívili Bratislavu, kde se uskutečnilo setkání s prezidiem Slovenské akademie věd, našli si čas na operní představení v Národním divadle v Bratislavě a na vlastní přání shlédli projekci českého filmu v jednom z pražských kin.

Setkání s Patočkou mělo pro Kotarbińského obzvláštní význam. Josef Zúmr, který se o hosty staral a provázel je po dobu jejich návštěvy, hovořil o tomto momentu takto: „Jejich jediným přáním mimo oficiální program bylo osobně poznat a navštívit Jana Patočku, kterého samozřejmě znali z literatury i z vyprávění polských přátel již dříve. Patočka dovedl být duchaplným hostitelem, a tak tato návštěva patřila k jejich nejlepším zážitkům z celého pobytu. Kdykoli jsem se později při cestách do Varšavy setkal s prof. Kotarbińským, neopomněl mě požádat, abych vyřídil pozdrav Janu Patočkoví.“²¹ Několik slov věnujme také zmíněné cestě Kotarbińských z Prahy do Bratislavy. Přiblíží nám nejen vazby mezi profesorem Kotarbińským a Patočkou, ale vyplyne z nich také srdečnost, ja-

18 Archiv Univerzity Karlovy v Praze. Fond Přírodovědecká fakulta, karton 24, inventární č. 227 – Návrh, aby profesorský sbor přírodovědecké fakulty pozval profesora Kotarbińského z Univerzity varšavské k vykonání dvou přednášek z oboru logiky, datovaný v Praze 16. října 1928. Návrh podepsali kromě Vorovky také profesori Václav Láska (1862–1943) a Bohumil Bydžovský (1880–1969), představitelé exaktních věd, zajímající se o pokroky nové logiky a její vazby s matematikou.

19 Srov. T. Kotarbiński, Grundlinien und Tendenzen der Philosophie in Polen, *Slavische Rundschau* 5, 1933, č. 4, s. 218–229.

20 Srov. T. Kotarbiński, *Cíle praxeologie. Přednáška prosloušená v Československé akademii věd*, Praha 1959. V polském překladu Leszka Engelkinga byla přednáška publikována in T. Kotarbiński, *Cele prakseologii*, in *týž, Dzieła wszystkie. Prakseologia II*, Wrocław – Warszawa – Kraków 2003, s. 243–252.

21 J. Zúmr, Jan Patočka a polští filozofové, in *Filozofia i czas przeszły. Profesorowi Czesławowi Glombikowi w 70. rocznicę urodzin*, eds. Barbara Szotek – Andrzej J. Noras, Katowice: Uniwersytet Śląski 2005, s. 234.

kou projevoval vůči Slovákům a jejich kultuře. Pobyt Kotarbiňského v Bratislavě v roce 1959, přirozeně krátký, byl jeho pobytem prvním, avšak nikoli posledním. O deset let později, přesněji v červnu 1969, do slovenského hlavního města znovu zavítal, tentokrát při zvláštní příležitosti – oslavách 50. výročí založení Univerzity Komenského. Ceremoniál oslav, mezinárodní společnost zúčastněných vědců a delegací, rozmach a pečlivost hlavní slavnosti na hradě za účasti prezidenta Československa Ludvíka Svobody (1895–1979) i v aule univerzity a také přátelské přijetí ve Slovenské akademii věd – to všechno Kotarbiňski zachytil ve svém obrazu bratislavského výročí.²² Vřelá slova věnoval při této příležitosti setkání s filozofy. Toto setkání zorganizoval na katedře filozofie prof. Vojtech Filkorn (1922–2009), vědec, jenž se zasloužil o Univerzitu Komenského, její bývalý rektor a současně první profesor logiky na Slovensku a vedoucí katedry logiky, „který si dříve,“ jak připomněl Kotarbiňski, „doplňoval ve Varšavě své vzdělání v logice“. V kruhu bratislavských filozofů přednesl Kotarbiňski přednášku na téma principů efektivity ve veškeré činnosti a proslovil ji polsky, k čemuž jej vyzývali všichni shromáždění včetně tehdejšího rektora univerzity prof. Bohuslava Cambela (1919–2006). Rozhovor s posluchači po přednášce tento názor potvrdil, jak konstatoval host: „Jazyky polský a slovenský jsou si skutečně tak blízké, že se komunikace mezi lidmi těchto národů může zakládat na vyjadřování každého ve svém vlastním jazyce.“²³

Patočka našel v Kotarbiňském blízkého člověka, jenž prakticky potvrzoval morální hodnotu důvěry, jež nezklame, a sílu spolehlivé ochrany v situacích, které dle nejlepší volby přísného analytika svědomí vyžadovaly nápomocnou reakci. Kotarbiňski byl v letech 1960–1963 prezidentem Institutu International de Philosophie se sídlem v Paříži. V tomto období má svůj počátek úsilí o jmenování Patočky členem tohoto institutu. Na přelomu roku 1961 a 1962 bylo toto úsilí korunováno úspěchem. V souboru korespondence Kotarbiňského se z tohoto období zachoval krátký Patočkův dopis, který stojí za to citovat celý. Patočka psal: „Pane prezidente, dovoluji mi, abych Vám vyjádřil vřelé poděkování, kterým jsem Vám povinován za (velkou – pozn. C. G.) poctu být jmenován titulárním členem Mezinárodního filozofického institutu. Víím, že má kandidatura byla přijata díky podpoře polských členů. Situace, v níž jsem se díky Vám ocitl, mě vybízí, abych ještě více napjal své síly, a tak dokázal, že jsem jí hoden. Přijměte, prosím, pane prezidente, výraz mé vděčnosti a úcty.“²⁴

Zde je třeba se vrátit k dřívější zprávě o Patočkově pobytu ve Varšavě v roce 1971. Šlo o jediný pobyt na pozvání polských filozofů. Okolnosti této návštěvy jsou málo známy. Podnět k její realizaci je opomíjen, a to dokonce i tehdy, když

22 Srov. T. Kotarbiňski, 50-lecie Uniwersytetu w Bratysławie (Bratislava 16.–21. VI. 1969), *Nauka Polska* 17, 1969, č. 6, s. 89.

23 *Tamtéž*.

24 Knihovna Fakulty filozofie a sociologie Varšavské univerzity (dále jen BWFIS UW). Archiwalia Janiny i Tadeusza Kotarbińskich. Rkps U598. Korespondencja T. Kotarbińskiego. T. XXXII, k. 180. Dopis J. Patočky T. Kotarbińskému datovaný v Praze 9. 1. 1962. Nemnohá nečitelná spojení nahradil autor závorkami.

se hovoří o Patočkově referátu, který při této příležitosti pronesl. Tento podnět byl však spjat s neobvyklým rozhodnutím Kotarbińského. Pětaosmdesátiletý polský filozof, nositel nejvyšších státních vyznamenání a ocenění, člen mnoha mezinárodních vědeckých institucí a akademií věd, mnohonásobný čestný doktor polských a zahraničních vysokých škol, se totiž rozhodl vystoupit na Patočkovu obranu. Publicistka a esejistka Magdalena Grochowska ve své knize zaznamenala: „Napsal Edwardu Gierkowi dopis s žádostí, aby se u Gustáva Husáka přimluvil, aby Češi povolili Janu Patočkovi, velkému českému filozofovi, přijet do Polska. Patočka byl pronásledován, nesměl vycestovat ze země. Dopis pomohl, a tak v roce 1971 vědec proslovl na půdě Polské filozofické společnosti přednášku na téma pozdního Hegela.“²⁵ Tento záznam je součástí knihy, která přináší medailony nepoddajných učitelů polské inteligence, knihy krásné a o krásných lidech, jak ji nejuvštějněji a nejpěkněji zhodnotil ve svém *Úvodu* Adam Michnik. Citovaný úryvek můžeme doplnit pouze několika méně důležitými podrobnostmi. Přednáška se konala 7. června 1971 ve varšavské pobočce Polské filozofické společnosti a byla publikována ve francouzštině (v níž ji také Patočka pronesl) v časopise *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej*, redigovaném prof. Walickým.²⁶ Varšavské pobočce PTF tehdy předsedala prof. Janina Kotarbińska, která se však ze zdravotních důvodů nemohla zasedání účastnit, a tak je za účasti Kotarbińského vedla Irena Krońska. Večer pak byli Krońska a Patočka u Kotarbińských „na čaji“, jak to nazval hostitel ve svém *Deníku*, v němž tato poznámka končí milou větou plnou náklonnosti a vzpomínek: byly „srdečné pozdravy od Zumra a Zumrovi“.²⁷

Nešlo o jediný projev, jímž se Kotarbiński obracel na československé úřady v Patočkově záležitosti. České orgány stále více omezovaly možnosti Patočkovy vědecké práce, byl předčasně penzionován, bylo mu znemožněno doma vyučovat a publikovat, byly přerušeny jeho styky se světem. Ozvěny těchto opatření se projevíly v dopise, který na počátku února 1972 Patočka zaslal Kotarbińskému. Jde o druhý a také poslední dopis, který se zachoval. Patočka v něm posílá „nejvřelejší díky za velkorysou náklonnost přítele“ a píše: „Uvědomujeme si, že v tomto světě zachváceném krizí jsou opravdovými filozofy ti, kteří stále a bez ustání udržují pravé humanistické hodnoty, především osobní a intelektuální solidaritu, jež překračuje hranice národů, států, systémů. I kdyby Vaše počínání nepřineslo okamžitý výsledek, tak jeho nepřímý účinek a příklad mají reálný význam.“²⁸

²⁵ M. Grochowska, *Wytrącenie z milczenia*, předmluva Adam Michnik, Warszawa 2005, s. 48.

²⁶ Srov. J. Patočka, La philosophie de la crise des sciences d'après Edmond Husserl et sa conception d'une phénoménologie du 'monde de la vie', *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* 18, 1972, s. 3–18; polské vydání: Filozofia kryzysu nauki według Edmunda Husserla i jego koncepcja fenomenologii 'świata życia', př. Juliusz Zychowicz, in J. Patočka, *Świat naturalny a fenomenologia*, Kraków: Papieska akademia teologiczna 1987, s. 140 až 157.

²⁷ BWFis UW. Rkps U594. T. Kotarbiński, *Dzienniki 1944–1977*, t. XXV (z. 62), k. 38.

²⁸ Tamtéž. Rkps U598. Korespondencja T. Kotarbińskiego, t. XXXII, k. 181. Dopis J. Patočky T. Kotarbińskému datovaný v Praze 14. 2. 1972.

Sedmdesátá léta neušetrila Patočku zklamání a těžkých zkušeností, které oslabovaly jeho síly a ponížovaly jej jako člověka. Blížící se XV. filozofický kongres ve Varně, konaný v roce 1973, se pro něj stal ještě před odjezdem, během konání i po návratu sérií nekonečných utrpení a ponížení. Vydání jubilejní knihy, kterou chtěl okruh Patočkových pražských žáků a přátel oslavit jeho šedesáté narozeniny, bylo v Československu znemožněno. Kdyby se nenašel zahraniční vydavatel,²⁹ zůstala by tato kniha jen ušlechtilým nápadem. Když konečně v roce 1976 s malým předstihem před Patočkovými sedmdesátinami vyšla, bylo ji možno pokládat za dílo promyšleně připravené k jeho významnému životnímu jubileu. Ale ještě méně času ji dělilo od událostí z počátku roku 1977, které byly pro českého filozofa tragické. Knížka, která je výrazem hodnoty jeho duchovních tvůrčích sil, tak posmrtně připomíná pomíjivost lidského života. Patočka zemřel v Praze 13. března 1977. Podlehл nebezpečí, které znali ti, kteří tehdy měli odvahu usilovat o svobodu. Patočka se stal jejich mluvčím.

V Polsku se tehdy objevila již nová generace stoupenců Patočkových názorů. Byla spjata především s Varšavou a Krakovem. První z nich se s Patočkou ještě setkali, vedli s ním korespondenci bohatou na filozofická témata a zpřístupňovali jeho díla včetně polského překladu Patočkovy habilitační práce *Přirozený svět jako filozofický problém*.³⁰ Šlo o v Polsku dobře známé Krzysztofa Michalského a Józefa Tischnera (1931–2000), jež díky pracím, které mj. z jejich podnětu zahájil Institut für die Wissenschaften vom Menschen, udělali mnoho pro Patočkovu památku ve Vídni. To však již byla nová, další kapitola historie polských setkání s Janem Patočkou.

Z polštiny přeložil Mgr. Roman Madecki, Ph.D.

²⁹ Srov. *Die Welt des Menschen – Die Welt der Philosophie. Festschrift für Jan Patočka*, hrsg. von Walter Biemel und dem Husserl-Archiv zu Löwen, Haag: M. Nijhoff 1976. V knize byly publikovány články tři polských autorů: I. Kroňské, B. Baczka a L. Kołakowského.

³⁰ Srov. J. Patočka, *Świat naturalny jako problem filozoficzny*, př. Juliusz Zychowicz, in *týž, Świat naturalny a fenomenologia...*, s. 5–139.

FROM THE HISTORY OF POLISH ENCOUNTERS WITH JAN PATOČKA On closeness, friendship and memory in times of difficulty

Intellectual contacts of Polish philosophers with Jan Patočka date back to the 30s of the 20th century. They developed in the times when the phenomenological movement in Poland had already been established, mainly as a result of the activity of Roman Ingarden, which is why the interest in Patočka's ideas and further contacts with him enhanced Polish phenomenological thought. In the newest history of Polish philosophy, the presence of Patočka's ideas, including his original interpretation of phenomenology, has been little studied. – Polish contacts with Patočka were initiated by Tadeusz Kroński and Irena Krońska still before the Second World War. In the post-war years they continued and developed into warm bonds of friendship, mostly owing to Krońska herself and Kroński's friends and colleagues: Bronisław Baczko and Leszek Kołakowski. Close relations between Patočka and the Polish philosophical community owe much to Tadeusz Kotarbiński. The ideas of Slavonic cooperation were close to Kotarbiński's heart. He met Patočka in Prague, hosted him in Warsaw and in the 70s openly appealed to Polish and Czechoslovakian authorities to stop political persecution of the Czech philosopher.